

*Володимир Кляйн,
доцент, доктор габілітований,
Вера Шилонова,
доктор філософії
Віктор Гладуш,
професор, доктор педагогічних наук
Інститут Юрая Палеша в Левочі,
Педагогічний факультет Католицького університету в Ружомберку,
Словацька Республіка*

**ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В
ШКОЛАХ СЛОВАЧЧИНИ:
досвід, перспективи**

Доповідь підготовлена в рамках проекту VEGA № 1/0522/19 «Створення інклюзивного середовища в дитячому садку та інклюзивних підходів у діагностуванні та стимулюванні розвитку дітей з обмеженими можливостями» (Словацька Республіка).

За офіційною статистикою Європейського агентства зі спеціальної та інклюзивної освіти Словаччина належить до групи країн-членів ЄС з високим відсотком учнів з особливими освітніми потребами (більше як 4%), які отримують освіту в сегрегованих (спеціальних) закладах освіти. Динаміку заповнення учнями початкової школи за останні 10 років можна проаналізувати в наведеній таблиці № 1.

Таблиця №. 1 Кількість учнів початкової школи з особливими освітніми потребами [1].

Навчальний рік	2006/2007	2010/2011	2011/2012	2012/2013
-----------------------	------------------	------------------	------------------	------------------

	Кіл- ть	%	Кіл- ть	%	Кіл- ть	%	Кіл- ть	%
Усі учні початкової школи	4825 66	100	4686 29	100	4632 87	100	4558 85	100
Інтегровані учні	1307 4	2,70	1877 6	4,00	2053 4	4,43	2175 4	4,77
Учні спеціальних шкіл і спеціальних класів ЗОШ	2453 2	5,08	2894 8	6,17	2881 0	6,21	2874 6	6,30
Учні соціально занедбані	Не вивчалоя		Не вивчалоя		Не вивчалоя		5234 9	11,48
Учні з особливими освітніми потребами	3760 6	7,79	4772 4	10,18	4934 4	10,65	1028 27	22,55

Навчальний рік	2013/2014		2014/2015		2015/2016		2016/2017	
	Кіл- ть	%	Кіл- ть	%	Кіл- ть	%	Кіл- ть	%
Усі учні початкової школи	4545 10	100	4540 62	100	4555 58	100	4654 02	100
Інтегровані учні	2328 0	5,12	2305 4	5,07	2672 9	5,86	3725 9	8,00
Учні спеціальних шкіл і спеціальних класів ЗОШ	2713 3	5,96	2833 1	6,23	2814 0	6,17	2741 1	5,88
Учні соціально занедбані	5538 3	12,18	2078 5	4,57	1153 2	2,53	2234 1	4,80
Учні з особливими освітніми потребами	1057 96	23,27	7217 0	15,89	6640 1	14,57	8701 1	18,69

Навчальний рік	2017/2018		2018/2019					
	Кіл-ть	%	Кіл-ть	%				
Усі учні початкової школи	4691 50	100	4732 37	100				
Інтегровані учні	2876 3	6,13	2851 5	6,02				
Учні спеціальних шкіл і спеціальних класів ЗОШ	2856 8	6,09	2605 5	5,50				
Учні соціально занедбані	2630 6	5,60	2841 9	6,00				
Учні з особливими освітніми потребами	8363 7	17,8 2	8298 9	17,5 3				

Упродовж останніх років на всіх рівнях державних органів управління, громадських організацій активізується питання щодо ефективності впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання в систему освіти (дошкільну, початкову, середню, професійну, вищу). Словацька Республіка керується загальноєвропейськими принципами щодо підтримки міжнародного законодавства і в основі реформування системи освіти лежать, перш за все, правові акти – конвенції, декларації – провідних міжнародних організацій: Організації Об'єднаних Націй (ООН), ЮНЕСКО та ін.

Словаччина визнає право осіб з особливими освітніми потребами, які традиційно розглядалися як одержувачі соціальної допомоги, суб'єктами права, які мають право на освіту на засадах рівних можливостей. Такі документи, як Загальна Декларація прав людини (ООН, 1948), Конвенція про боротьбу з дискримінацією (ЮНЕСКО, 1960), Конвенція про права дитини (ООН, 1989), Всесвітня декларація «Освіта для всіх» (1990), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю (1993), Саламанкська декларація і

рамки дій (1994), Дакарські рамки дій «Освіта для всіх»: виконання наших загальних зобов'язань (2000) передбачають заходи, що свідчать про зростання розуміння і обізнаності про права осіб з особливими освітніми потребами на освіту.

Визнання інклюзії як ключової передумови для забезпечення права на освіту активізувалося впродовж останніх років і закріплене в Конвенції про права осіб з інвалідністю – першому обов'язковому для всіх держав до виконання документі, що містить концепцію інклюзивної освіти.

Результати впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання за останні 10 років оптимістичні. Якщо у 2007 р. кількість інтегрованих дітей у початковій школі була 13074 осіб, у 2013 р. – 21754 осіб, то в 2019 р. – 28515 осіб. Результати зросли у понад 2 рази, що є позитивним явищем.

Утім на сьогодні в освітян Словаччини особливе занепокоєння викликає той факт, що суттєво не зменшилася кількість дітей у спеціальних закладах освіти. Існує припущення, що така категорія дітей, як «діти соціально занедбані» або «діти з неблагополучних сімей» завдяки невинувато великій кількості діагностичних центрів (державних, приватних) необґрунтовано рекомендуються для навчання і виховання в спеціальні школи. Практика свідчить, що цих дітей можна сміливо включали в інклюзивне середовище звичайних закладів освіти

Облік цих дітей розпочався відносно недавно, а саме з 2012/2013 навчального року. Як правило, ці діти за результатами обстеження у відповідному центрі педагогічного і психологічного консультування та профілактики за своїм розвитком не готові до вступу в перший клас загально-масової початкової школи. Відтермінування початку обов'язкової освіти для цих дітей не вигідне, оскільки дитина залишається в менш стимулюючому середовищі.

Тому останніми роками Урядом Словаччини прийнято рішення організувати додаткову, тобто препедевтичну підготовку для таких дітей. Саме нульовий клас у початковій школі – це форма навчання шестирічних дітей з соціально неблагополучних сімей. Наукове обґрунтування та належний

індивідуальний психолого-педагогічний супровід цієї категорії дітей забезпечують наукові проекти, до яких залучено авторів доповіді.

Національний проект «*Школа відкрита для всіх (ŠOV)*» (2016-2019). Основною стратегічною метою проекту ŠOV є «...підтримка інклюзивної освіти підвищенням професійних компетенцій педагогічних і професійних кадрів, що забезпечить рівний доступ до якісної освіти, поліпшити результати навчання та життєві компетентності дітей та учнів» [1]. На виконання мети спрямовані імплементація моделі інклюзивного навчання в середовищі дитячого садку та підтримка неформальної освіти. Тобто, на підтримку успіху моделювання інклюзивної школи в Словаччині запроваджується інклюзивне середовище вже на дошкільному рівні. Для цього вже підготовлено методичний посібник та програми конкретних дій на різних етапах діяльності педагогічних працівників дитячих садків.

Важливо підкреслити, що в цьому науковому проекті національного рівня червоною лінією проходить «...*індивідуальний підхід* як основний принцип успішного включення дитини в інклюзивне освітнє середовище...» [2, с. 24]. Кожна дитина має свої індивідуальні особливості психофізичного розвитку. Розуміючи та усвідомлюючи цю життєво важливу аксіому, автори наукових проектів (В. Шилонова, В. Кляйн) розробили алгоритм орієнтаційної скринінгової діагностики для поетапного розвитку дітей з соціально неблагополучних сімей та створення належних умов щодо планомірного включення цих дітей в інклюзивне освітнє середовище. Зміст роботи включає скринінгову та стимуляційну діяльність працівників закладу освіти.

Скринінгова діяльність (depistáž, діагностика, комплексне обстеження) здійснюється відповідно до встановленої послідовності педагогічними, медичними, соціальними працівниками, зокрема, шкільним спеціальним педагогом. Мета – виявити об'єктивний рівень розвитку дитини відповідно віку та готовності щодо перебування (соціалізації, адаптації, навчання і виховання) в дитячому закладі освіти.

Стимуляційна діяльність (активізація процесів, дій явищ або чиєї-небудь діяльності, життєздатності тощо). Здійснюється за результатами показників скринінгу. Основна мета – створення індивідуальної програми активних дій, щоб домогтися найбільш ефективної діяльності базальної функції дитини та ефективно підготуватися до вимог сучасної початкової школи. Програма стимулювання має впроваджуватися вихователями дитячих садків (включаючи асистентів) під керівництвом спеціального шкільного педагога в рамках діючої чинної освітньої програми ISCED для дошкільної освіти.

З метою перевірки проміжних результатів педагогічного експерименту у 2018/19 р. проведено пілотне емпіричне дослідження. Графік досліджень: вересень – жовтень 2018 р.: проведення скринінгової діагностики учнів нульових класів початкової школи (на вході); жовтень 2018 – травень 2019 р.: проведення роботи зі стимулювання учнів нульових класів початкової школи за допомогою спеціальної програми; травень 2019 – червень 2019 р.: проведення скринінгової діагностики учнів нульових класів початкової школи (на виході); липень 2019 – вересень 2019 р.: статистична обробка результатів на вході і виході. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.

У вивченні проблеми брали участь учні нульових класів дев'яти початкових шкіл, яких залучено до Національного проекту «Школа відкрита для всіх». У цілому обстежено успішність 255 учнів. Статистична вибірка складалася з усіх діагностованих учнів, які пройшли перевірку на вході та виході дослідження.

Основна мета дослідження полягала у висвітленні послідовності орієнтаційної скринінгової діагностики розвитку соціально незахищених учнів, які навчалися в нульових класах початкових шкіл та презентації позитивних результатів системного стимулювання їхньої освітньої діяльності.

В якості маркерів рівня психофізичного розвитку школярів нульових класів вимірювалися показники таких якостей [4]:

- візуальна диференціація фігури та фону,
- візуальна диференціація,
- візуальна пам'ять,

- слухова диференціація малюнка та фону,
- слухова диференціація,
- слухова пам'яті,
- тактильно-кінестетичне сприйняття,
- фізична постава,
- візуально-слухова модальність,
- слухо-візуальна модальність,
- мінливість візуальна,
- мінливість слухова,
- малюнки фігури,
- словниковий запас,
- категоризація,
- показники розміру, кількості, порядку,
- поведінка дитини під час групового скринінгу,
- поведінка дитини під час індивідуального обстеження,
- знання про себе,
- мовлення,
- мова,
- спілкування,
- математичні здібності.

Результати дослідження та їх інтерпретація. Скринінгова діагностика проводилася двічі – на вході та виході дослідницької роботи та оцінювалася цілісно. Результати первинного і вторинного скринінгів представляють дві змінні, що відносяться до кожної одиниці (учня) статистичної вибірки. Для підрахунку отриманих значень, що мали бінарні відношення використовувався парний Т-критерій (Стьюдента). Ми використовували його, коли дві групи вимірювань засновані на одній і тій же вибірці респондентів, яка була протестована двічі (вхідні та вихідні вимірювання) і порівнюються один з одним. Т-критерій заснований на відмінностях двох вимірів кожного суб'єкта. Для

обрахування номінальних показників дослідження використовувався критерій узгодженості (Хі-квадрат) Пірсона.

Узагальнюючи результати дослідження важливо зазначити, що повторна скринінгова діагностика розвитку учнів нульових класів у початкових школах переконливо висвітлила результати за 38-ми показниками, що діагностувалися. Із них 33 – були статистично кращими за результати, що отримані в ході первинного скринінгу. Лише 5 контрольованих показників не набули статистичної значущості. Всього 16 параметрів були виміряні за допомогою t-критерію, з яких 16 є статистично значущими. Використовуючи парний критерій Пірсона (хі-квадрат), виміряно 22 параметри, з яких були статистично значущі поліпшення в 17 (77,27%).

Результати дослідження однозначно підтверджують важливість скринінгової орієнтаційної діагностики і подальшого стимулювання учнів нульових класів в умовах початкової школи. Це свідчить, що шкільна система в подальшому має повноцінно приймати інклюзивну орієнтацію як ефективний спосіб навчання та соціалізації дітей різних категорій.

Другий важливий крок назустріч інклюзивному навчанню – це Національний проект «*Інклюзія в дитячих садках*» (*PRIM*) (2018). У дитячих садках Словаччини сьогодні перебуває чимало дітей з соціально неблагополучних сімей (діти з маргіналізованих громад ромів), чиї шанси на успіх в особистісному розвитку в дитинстві і в дорослому віці зростають завдяки можливості своєчасної, якісної та системної дошкільної освіти. Вони створюють передумови для успіху школи. Дитячий заклад освіти має набагато ширші можливості для розвитку особистості дитини, особливо дитини з нерівномірним розвитком. Саме тут дитина набуває цілу низку важливих знань, звичок, навичок, здібностей та підходів, людських рис і застосовує упродовж всього свого життя.

Стратегічна мета проекту PRIM полягає в наданні якісних освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами починаючи з дошкільної освіти, збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами в дошкільних закладах шляхом створення інклюзивного середовища та проведення

просвітницької й роз'яснювальної роботи серед сімей. Проект орієнтований на досягнення таких завдань: «...впровадження моделі інклюзивного навчання в дитячих садках через педагогічних (вихователів, помічників вихователів) і вузьких фахових спеціалістів (спеціальних педагогів); формування інклюзивних команд в дитячих садках (створено 235 робочих місць для асистентів педагога та 145 робочих місць для спеціальних педагогів. Вперше в історії освіти в Словачській Республіці спеціальний педагог працює в якості професійного працівника в середовищі звичайного дитячого садка); розроблення діагностичних та стимулюючих програм розвитку дітей дошкільного віку (з акцентом на дітей 3 і 4 років)» [3].

Інновація в національному проекті PRIM – це практична діяльність фахового педагогічного працівника відповідно до чинного словацького законодавства (шкільного спеціального педагога), який щодня спілкується з дітьми і працює з ними в межах створеної за результатами педагогічної діагностики соціальної моделі педагогічного впливу. Шкільні спеціальні педагоги фахово проводять обстеження та спираючись на проміжні результати, реалізують програму стимулювання в середовищі дитячого садка.

Для успішного впровадження основних ідей цього проекту В. Шилонова, В. Кляйн, П. Шинкова (2019) підготували навчально-методичний посібник «Скринінг-стимуляційна програма для 3–4-річних дітей в дитячому садку», яка відповідає замислам Національного проекту «Школа відкрита для всіх». Автори мають прагнення розробити в перспективі ефективну програму діагностики та подальшого стимулювання для всіх дітей дошкільного віку у віці від 3 до 6 років. В рамках реалізації цього заходу, як звичайний педагогічний персонал так і професійний персонал (шкільний спеціальний педагог) мають приділяти достатньо багато часу для проведення первинного обстеження, стимулювання розвитку дітей за допомогою програми скринінгу-стимуляції і заключного обстеження для перевірки ефективності стимуляції.

Програма скринінгу-стимуляції для дітей 3–4 років в дитячому садку може бути використана в педагогічній (спеціально-педагогічній) практиці щодо

організації поетапної діагностики та стимуляції не тільки серед дітей з соціально неблагополучних сімей та дітей з обмеженими можливостями здоров'я, а й серед інтактних (слабоконттактних) дітей. Вважаємо, що це важливий крок до послаблення поведінкових розладів, вирішення питань успішності навчання, запобігання несанкціонованого включення дітей з обмеженими можливостями здоров'я або соціального характеру в систему спеціальних шкіл (особливо шкіл для розумово відсталих учнів).

Висновки. Досвід щодо формування індивідуального психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі системи освіти Словаччини заслуговує на увагу. Результати емпіричного дослідження переконливо засвідчили успішне впровадження скринінго-стимуляційної програми, що призвана створити ефективний інструмент поетапного розвитку дошкільника, спрямований на запобігання виникненню поведінкових розладів, небажаних бар'єрів у процесі навчання та соціалізації, недопущення несанкціонованого включення дітей з проблемами здоров'я або соціально занедбаних до системи спеціальних шкіл (особливо шкіл для учнів з психічними розладами, інвалідністю). У більш довгостроковій перспективі автори програми прагнуть зосередити увагу всіх учасників освітнього процесу на своєчасному виявленні особливостей розвитку дітей перед вступом до школи, виявленні їх сильних позицій та ключових компетентностей, стимулювання їх до активності в житті, зокрема, інклюзивного навчання в системі початкових і середніх шкіл з метою підготовки дітей до кращих умов для їх потенційної професійної і життєвої зайнятості в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Klein V., Silonova V., Hladush V. Actual problems of inclusion, integration of social and health dis advantaged pupils in the Slovak Republic // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 13. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2019. – с. 48-60.

2. Klein V. Aktuálne problémy inkluzie sociálne a zdravotne znevýhodnených detí a žiakov. Monografia. – Krasnystaw, 2020. – 120 p.
3. Шилонова В., Кляйн В., Гладуш В. Шкільний спеціальний педагог в середовищі дошкільного закладу Словацької Республіки // Науково-практичний журнал «Україна. Здоров'я нації». – Київ, 2019. № 2 (55). – р.130-135.
4. Шилонова В., Кляйн В., Гладуш В. Інклюзивна діагностика та стимулювання учнів нульових класів початкової школи Словацької Республіки // // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 15. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2020. – с. 240-257.

